

Kiszely Tóth Anett

A fényűzés, a vagyon és a rang szimbóluma

Az erdőtelki Buttler család kastélyának története

A Buttlernek nevét nem kisebb írói nagyság véste be az irodalomtörténet nagykönyvébe, mint Mikszáth Kálmán. Népszerűségüket és emlékezetüket az 1900-ban megírt *Különös házasság* című regénynek köszönhetik, melynek főhőséül Buttler Jánost választotta az író. A család erdőtelki kastélya építészeti kuriózum. Egyedülálló, elegáns és titokzatos, mint amilyen a kastélyt építtető család is volt.

Az erdőteleki gróf Buttler család

Erdőtelek a Buttler család hevesi és nógrádi uradalmának központja volt, ezért álmódott ide gróf Buttler János Lajos impozáns kastélyt. A ma is álló kastély építésénél egy régebbi épület falait is felhasználták, amikor 1715-ben megkezdődtek az építkezési munkálatok.

Buttler János Lajos 1749-ben kelt végrendeletkor már csak egy fia és három lánya volt életben. Az erdőtelki birtok és a rajta álló kastély így egyetlen fia, Gábor Rudolf Jakab birtokába került. Buttler Gábor kétszer nősült: első házasságát gróf Buttler Erzsébettel 1754. július 27-én kötötte és 14 gyermekük született. Második felesége Nagy Borbála, akit 1779. december 12-én vett feleségül, tőle már gyermeke nem született. Fia, a Mikszáth-regényből is ismert János Benedek Vilmos Sályon, báró Eötvös Ignácéknál ismerkedett meg annak unokahúgával, gróf Döry Gábor lányával, gróf Döry Katalinnal.¹ Az eljegyzést 1792. május 31-én tartották Pesten. Az eljegyzési gyűrűváltással egyidejűen házassági szerződést is kötöttek. Ebben Buttler gróf kijelentette, hogy Döry Katalint, „*Isten Ő Szent Felsége vezérlése mellett szabad akaratombul és egyenes szívbéli indulatomtól viseltetvén*”² jegyezte el, és 30 000 rajnai forint kötbért állapítottak meg arra az esetre, ha valamelyik fél elállna a házasságtól.³ Buttler apja, az öreg Gábor gróf ellenezte fia és a Döry kisasszony házasságát, de az eljegyzés után egy hónappal elhunyt, így érdemben nem tehetett semmit. János gróf apja halála után óriási vagyont örökölt, köztük Erdőteleket is.⁴

¹ Hőgye István: *Girincs község története*. Girincs Község Önkormányzata. Girincs, 1999. 113.

² MNL HML Protocollum In et Extabulationum 1794–1798. 13–14. l.

³ HML Protocollum In et Extabulationum 1794–1798. 13–14. l. közli még: Hőgye István. 113.

⁴ Kiszely Tóth Anett: Gróf Buttler János valóban „különös” házassága. In: *A múltnak kútja blog*, 51. szám. https://amultnakkutja.blog.hu/2022/02/06/grof_buttler_janos_valoban_kulonos_hazassaga

Ő volt a Buttler család utolsó férfi sarja, s mivel örökös nélkül halt meg 1845-ben, így vele sírba szállt a dinasztia grófi ága.

Azért, hogy a család ősi fénye fennmaradjon, János pótvégrendeletében egy bajorországi rokonára, gróf Buttler Sándorra hagyta javait, aminek már akkor nem volt része az erdőteleki kastély, hiszen azt korábban adósságai fejében elzálogosította. A birtokot 1845-ben elárverezték, a kastélyt és a hozzá tartozó kertet idősebb dr. Kovács József sebészstanár vásárolta meg. Halála után nevelt fia és egyben unokaöccse, ifj. dr. Kovács József örökölte az ingatlant. Ő létesített a kertből gazdag élőfagyűjteményt, amely mára országos hírű arborétum.

Buttler János meglehetősen tékozló életet folytatott, melynek következtében birtokainak egy részétől is meg kellett válnia. Nevét azonban a Ludovika Akadémia építését elősegítő nagylelkű adománya (126 000 forint) méltán örökítette meg.

A Buttler grófok hírek voltak jelmondatukhoz: *Dum spiro spero* – Amíg élek, emlélek!

*

Az erdőteleki kastély első építési periódusában, 1715-ben az érett barokk építészeti sajátosságait viselte magán, amely korstílus a szatmári békétől (1711) a hétéves háború végéig (1760) tartó időszak. A szatmári béke után a felszabadító és függetlenségi küzdelmek minden harca és ellenállása elcsendesült. Kiepült a Habsburg abszolutizmus. A szellemi központ Bécs volt, amely a maga kitűnő ízlésének szűrőjén át közvetítette Európa irányadó országainak hatást. Az úgynevezett „bécsi barokknak” (Fischer von Erlach, Johann Lucas Hildebrandt, Domenico Martinelli, Jakob Prandauer, Rafael Donner) nyilvánvaló a magyarországi barokk építészetre gyakorolt hatása. Hazánkban néhány évtized alatt az architektúránk sajátos színezetet kapott. Ez mindenképpen figyelemre méltó, még akkor is, ha az épületek művészi és anyagértékben, avagy nagyságrendben nem vetélkedhetnek más, történelmileg akkortájt szerencsésebb országokkal. A magyarországi tervezők és kivitelezők sorában az olasz építészeket túlnyomórészt felváltották a német és az osztrák mesterek. Ez egyfajta közeledést mutat a két ország kapcsolatában. Kiemelkedik Mayerhoffer, Hölbling, Pauer, Gerl neve, ami érzékelteti a kevésbé szigorú, lágyabban formáló, kellemesebb bécsi barokk hazánkban kibontakozó hatását. A fentebb sorolt építészek közül egyesek egész életükben Magyarországon alkottak, mint ahogyan azt Mayerhoffer András munkássága is példázza, aki egy hazai építészdinasztia alapítója volt. A barokkra jellemző merev, egyenes vonalú formák helyét ívelő vonalak, kartusok, füzérek, rocaillók, stukkók, kőfonatos mellvédek vették át. Ebben Johann Lucas Hildebrandtot tekinthetjük irányadónak, aki a ráckevei és a féltoronyi kastély építészetekor leszámolt a korábbi erőd jelleggel, és munkáit a könnyed reprezentáció lehetőségei számára nyitott elrendezéssel tervezte meg. Hildebrandt stílusbeli útmutatását az egy időben mellette

dolgozó Mayerhoffer András vette át és fejlesztette tovább, amelyben már a hazai sajátosságok is érvényesülnek.

A Mayerhoffer által kialakított stílus, amelyben a délnémet barokk elemek is megtalálhatóak, alaprajzilag az U alakra épül fel. Középső manzárdkupolával hangsúlyozott rizalitjának emeletén foglalt helyet a díszterem, amely szép térhatású lépcsőjével az épületnek földszinti áthajtóval kihangsúlyozott főtengelyébe esik. Szárnyhosszak változtatásával az öt szakaszra tagolt homlokzatnak mindig kedvező arányokat lehetett kialakítani. A pavilonszerűen kiemelt törtíves oromzattal, három magas ablakkal az emeleti traktusban, gazdag erkéllyel és kapuval karakterizált középrészhez két oldalt rövid szárnyak és sarokrizalitok csatlakoznak. Ez a derűs homlokzati egység szép példája a gödöllői Grassalkovich-, a péceli Ráday-, a gácsai Forgách-, vagy a geryeszegi Teleki-kastély, melyek Mayerhoffer András, majd fia, János tehetségének múlhatatlan bizonyítékai, s melyekkel önálló építészeti stílust hozott létre, az úgynevezett Grassalkovich-stílusú kastélyokat. Az erdőteleki Buttler-kastélynál ez a stílus ugyan teljességében nem található meg, mindazonáltal az épület kupolás hangsúlyos középrizalitja és az első építési periódusban még U alaprajza mutatja a késő barokk korstílus sajátosságait.

*

A Buttler kastélyt a második építési időszakában (1783 és 1792) klasszicizáló késő barokk stílusban, úgynevezett *copf* stílusban építették át, illetve bővítették. A *copf*, vagy *paróka* stílusú épületek Kelet-Európában a 18. század utolsó évtizedeiben váltak népszerűvé. A rokokó irányzattal együtt a barokk késői ága átmenet a barokk és a klasszicizmus között. A *copf* stílusú épületek szakítanak a barokk mozgalmas, hullámzó formáival, vonalvezetésük letisztultabb, áttekinthetőbb. A fény- és árnyékhatásra törekvő gazdag plasztika tükörmélyítésekkel tagolt falfelületekké szelődül. Megváltoztak a használt építészeti és díszítő elemek is. Az egyenes vonalú párkányokat álló tömb alakú konzolok fogják alá, az ornamentális elemek sorában egyre gyakrabban jelennek meg a gombokra akasztott szalagok, karikára kötözött drapériák, babérlevelekből fűzött koszorúk és az akantuszleveles díszítés az oszlopfőkön, szemöldökpárkányokon. Különösen kedvelt motívumai a *copf* stílusnak a medaillonok, urnák, sípsorok. Mind az alaprajz, mind a homlokzat kialakításában egyszerűsége, világosságra törekedtek.

A stílusalakulás a klasszikus formatökélyt áhító tisztulás jellemzi, ezzel építészetiileg tulajdonképpen átmenetet jelent a barokk és a klasszicizmus művészeti irányzata között. Lényegét tekintve nem választható el élesen a *copf* stíluselődjétől, az érett barokk irányzattól. Jelentősebb eseménytörténeti időpontok sem segítenek a pontosabb korszakhatárok megállapításakor. A korszak kezdetének Mária Terézia uralkodásának közepét, végének pedig I. Ferenc uralkodásának első évtizedét lehetne megjelölni. Szigorúan véve, az 1760 és 1795 közötti időszak

építészetét nevezhetjük az osztrák szakirodalom hatására a *copf* fénykorának. Így nyilvánvaló, hogy a Buttler-kastély második építési fázisakor (1783–1794) kapta meg ezeket a klasszicizáló késő barokk stílusjegyeket. A stílusirányzat a nevét, az egyik leggyakrabban használt építőmotívumról, a *fesztonról*⁵ kapta, amely emlékeztet az ebben az időszakban divatos parókaformára. Ez azonban nem az egyetlen és nem is a legfontosabb jellemzője. Alaprajzi rendszere, térformálása és térkapcsolása, tömegképzése és szerkezeti megoldásai általában a barokk elvek szerint alakultak. De a barokk feszítő dinamikája erősen lehiggadt, a tagozatok hullámváza kiegyensúlyozottabb vonalvezetést mutat.⁶ A változás tehát nemcsak díszítésben mutatkozott meg, hanem az egész architektúrában tetten érhető, éppen ezért *klasszicizáló késő barokknak* is hívják ezt az időszakot, jelezve, hogy átmenet volt két korszak határán. Viszont hiányzik az épületekből a klasszicista portikusz alapsémája. A díszítések majdnem teljes hiánya, a nyitott és a zárt felületek harmonikus aránya, az egyenes vonalak, a horizontálisok és a vertikálisok uralma jól megkülönbözteti ezeket az alkotásokat a barokk művektől. A klasszicizáló késő barokk irányzat nem jelenti az épületek antikos megjelenését, vagy azok másolását. Ebben az időben ugyanis még nem volt lényeges az archeológiailag pontos építésmód, a hangsúly az evokáción volt, az antik kultúra építészeti elemeinek felidézésén.⁷

A Buttler-kastély építőmesterének kiléte hosszú ideig homályába veszett. Kutatásom egyik fontos célja annak igazolása, hogy a kastély második építési periódusának tervezése és kivitelezése mely jeles építőmesterhez köthető. Gróf Eszterházy Károly egri püspök baráti kapcsolatban állt a Buttler Gáborral, akinek nevéhez a kastély bővítése köthető. Eszterházy ebben az időben Egerben a Líceum tervezési és kivitelezési munkálataival Josef Ignaz Gerlt bízta meg, azonban amikor a püspök többször is módosított az épület tervein, Gerl ezt nehezményezte. Arra hivatkozott, hogy Eszterházy a terveit egyszer már jóváhagyta, és nincs szükség az átdolgozásukra. Eszterházy Károly, aki nem tűrt ellentmondást, menesztette Gerlt, és a második áttervezést már Fellner Jakabra (1722–1780) bízta. Fellner készségesen teljesítette a püspök minden építészeti elképzelését.

Eszterházy Károly sok időt töltött Erdőtelken, gyakran vendégeskedett rövidebb-hosszabb ideig a Buttler családnál. Nem zárható ki, hogy amikor Buttler Gábor kastélya bővítése mellett döntött, tanácsot kért Eszterházytól. Fellner 1780-ban be-

⁵ Szalaggal összefont virágokat, gyümölcsöket, leveleket mintázó épületdísz.

⁶ Rados Jenő: *Magyar építészettörténet*. Budapest, 2013. 195.

⁷ Kiszely Tóth Anett: Békés megye két kastélyának építészettörténeti és társadalomtörténeti jelentősége a 19–20. században. 47. In. *Mozaikkockák*. Fejezetek a magyar modernitás történetéből. Szeged. 2022.

következett halála után mind az egri Líceum, mind pedig más félbehagyott munkáit Grossann József⁸ fejezte be.

Az erdőteleki kastély bővítése a 18. század második felében történt. Hogy pontosabban meghatározhassuk az időintervallumot, segítségünkre van a Habsburg birodalom II. katonai térképe (1783–1793). A térképen látható kastély még az átalakítás előtti állapotokat mutatja. Az egyik időhatár 1783, a másik 1792, amikor a birtokot átvette Buttler János. Pazarló életvitelét és tetemes adósságait ismerve valószerűtlen, hogy folytatta volna apja bővítéseit az erdőteleki kastélyon, így a második építési periódus, az észak felé történő bővítés és a kastély homlokzatán a kocsi aláhajtós középrizalit kialakítását 1783 és 1792 közé tehetjük. Mivel Fellner Jakab 1780-ban elhunyt és befejezetlen munkáit Grossmann József vette át, így magától értetődik, hogy Eszterházy és a Buttler család között fennálló szoros barátság okán Fellnernek minden szerepe lehetett az erdőteleki kastély tervezésénél, de a kivitelezés irányítását nem végezhetette el. Félbemaradt alkotását munkatársa és barátja, Grossmann József vette át.

A kastélyt észak felé teljes szélességében egy, illetve két kisebb helyiséggel bővítették. A barokk szobák földszinti csapos gerendáit ekkor cserélték ki boltozatosra. A korai barokk külső architektúra lényegesen nem változott, megmaradt a keretezett hóbörcsös fehér homlokzat. A középrizalit földszinti részére ekkor került az erősen hangsúlyos kváderezés. A kastély belső termeiben a falak burkolatát eltávolították, kivéve a földszint legészakibb szobájáét. Az első periódus válaszfalai, nyílászárói változatlanul megmaradtak, kivéve az északi szobát. Az ajtókereteket betétes barokk stílusú borítással látták el. A korábbi fűtőrendszert is korszerűsítették, a kéményrendszert megtartották, viszont készültek a barokk kályhafülkék mintájára íves további fülkék, illetve a meglévőket kijavították. Kívülről fűthető cserépkályhák kerültek a fülkékre.

A közel 858 négyzetméter alapterületű kastély alatt pince húzódik, melyből nyílt egy alagút, ami a néphagyomány szerint a főúri rezidenciát kötötte össze a település templomával. Ennek igazolása még várat magára.

Az épület téglalap alaprajzú, a nyugati homlokzatán erőteljesen előreugró középrizalittal rendelkezik, amely kocsiáthajtóként is funkcionált. A középrizalit földszintje csúcsíves boltozattal tagolt, amely leginkább a gótikus építészetre jellemző. Már önmagában az a tény, hogy a copf építészetet a gótikus stílusjegyekkel keverték, rend-

⁸ Grossmann József (Bécs, 1747. – Tata, 1785.) a 18. század egyik legjelentősebb hazai késő barokk copf stílusban alkotó építész. Fellner Jakab munkatársa, annak halála után munkáinak folytatója. Fellner özvegyét vette feleségül. Folytatta a tatai „kétornyú templom” és befejezte a pápai Nagytemplom, valamint az egri Líceum építését. Tervet készített az egri székesegyház felépítéséhez. Kibővítette az egri papnevelde épületét. Az ő tervei szerint készült a pápai templom főoltára, kapuja és a tatai népparki kastély. A késő barokk klasszicizáló copf stílusnak nevezett irányzatának jellegzetes képviselője volt.

kívül különleges és ritka. A középrésztől délre is találunk egy enyhe kiülésű rizalitot. Az érett barokk építészeti stílusirányzatára jellemző módon a két rizalit között, az emeleten látható egy kör alakú ablaknyílás ívelt szemöldökpárkánnyal. A kastély teljes külső falfelületén, sávos kváderezés látható.

Az emeleti ablaknyílások szemöldökpárkányát stukkó díszíti a rokokóra jellemző kagyló motívummal, melyet két oldalon akantuszlevél keretez. Az épület falsíkját ion stílusú négyzetes pillaszterek tagolják. Az oszlopfőket volutás (csigavonalas) párnatag ékesíti, rajta akantuszlevél és feszton ornamentika. A középrizalitot toronyszerű manzárdtető, az épület többi részét pedig kontyolt nyeregtetős födém borítja.

A kastély udvarán egy nyújtott téglalap alaprajzú, földszintes, nyeregtetős gazdasági épületet találunk. A gazdasági épület nyugati szárnyában egy Magyarországon pártját ritkító művészi kivitelezésű, csodaszép háromhajós boltozott istálló áll. A kastély belső terei is jól áttekinthetőek. A földszinti nagyteremben neogótikus, az ebből nyíló kisebb szobában pedig rokokó stílusjegyekkel felvértezett falfestés maradványaira bukkanunk.

*

A 19. század második felének társadalmi változásai és technikai fejlődése jelentős átalakulást eredményezett a hazai arisztokrácia mindennapi életében. Az addig sokak által egyhangúnak tartott hagyományos főúri életforma keretei tágabbá váltak, de a hagyományaihoz erősen ragaszkodó főurak továbbra is sok mindent megőriztek szokásaikból.

A kastély korának szinte összes technikai vívmányával rendelkezett. A 19. század végén tulajdonosváltás történt, az épületet dr. Kovács József sebészorvos, egyetemi tanár vásárolta meg, akit 1896. március 16-án emeltek a magyar nemesek sorába, és ezzel együtt jogot nyert az *erdőteleki* előnév viselésére. Ezt az idős és már akkor beteg orvos testvére, Kovács Jánosra ruházta át, akinek szintén orvosdoktor fiát törvényesen örökbe fogadta. Idősebb dr. Kovács József tehát az erdőteleki kastély megvásárlásával, de nemesi rangjának és nevének unokaöccsére történő átruházásával is biztosította, hogy – amint a Buttlerék egyszer már megtettek – örökségét fogadott utódai vigyék tovább.⁹ Ifjabb dr. Kovács József a 20. század elején a kastély körül alakította ki Heves megye legszebb arborétumát.

A Kovács doktorok birtoklása alatt a kastélyban is történtek kismértékű átalakítások, amelyek leginkább a belső tereket érintették. A földszinti nagyterem falára ebben az időben került gótikus festés, míg az ebből a helyiségből keletre nyíló szalont rokokó stílusú falfestmények díszítik. A földszinti északnyugati szobában konyhát alakítottak ki, az északi falhoz tapasztott kemencét építettek. A korábbi

⁹ Szuromi Rita: *Erdőtelek története*. Erdőtelek, 2015. 125.

barokk lépcsőt lebontották, és a karokat megfordították. Az emeleti nagyfolyosóra ekkor kerül tükrös keretezett vörös festés. Az ajtókat változatlanul hagyták, az ablakokra az átalakítás első fázisában kettős gerébtokos szerkezetek kerültek. Az építéshez a Kerámia Téglagyár Gyömrői úti tégláját használták fel.¹⁰ A téglák gyártási ideje az 1880-as évek.

Ugyanekkor épült meg a kastély középrizalitos nyugati homlokzatától az országútig vezető téglamellvédes kerítés, és a pilléres nagykapu. A négy kerti kapu pillérjeit egykor kővázák ékesítették, a főkapu nagyobb méretű oszloppárjának díszje pedig a Buttlerek címerállata, a sas. Napjainkban a kővázák közül csupán kettő látható, a sok már régen „elrepültek” a pillérekről.

Ebben az időszakban kapta meg a kastély a mai is nyomokban még látható okkersárga festését. Az 1900-as évek elején vezették be a vizet és a villanyáramot az épületbe, melynek energiaellátását egy szélkerék szolgálta. A kastély fűtéséről központi kazánok gondoskodtak, amelyeket a lépcső alatt és a földszinti előtérből leválasztott utolsó boltozatos szakasz északi sarkában helyeztek el. A meleg levegőt a korábbi kémények füstjáratai vezették a szobákba rácsos befűvőkákon át. Csak az emeleti nagyteremben és az emeleti nagyfolyosón állt kályha.

A kastély két világháború közötti tételrendezését és a helyiségek funkcióját ismerjük. A földszinten az északkeleti sarokban lévő két boltozott szoba kamraként működött. Mellette helyezkedett el az úgynevezett fehér szoba, majd ezt követte az ebédlő, a kastély egykori díszterme. A nagyteremből ajtó nyílt az arborétumra, előtte terasz húzódott. A korlátját vázás téglaszlopok, a pillérek között kettős vasrács alkotta. Az ebédlő mellett déli irányban következett a kis szalon, majd pedig a sarokban a biliárdszoba. A második építési periódus bővítésének köszönhető földszinti nagyszoba volt a konyha, mellette mángorlószoza, majd az előtér következett. A lépcső mögött a délnyugati sarokban volt a botanikusszoba az arborétum alapítójának, ifj. dr. Kovács Józsefnek a könyveivel, növényeivel, preparátumaival. Az emeleten a déli sarokban lévő két boltozott helyiség közül az északi volt a kápolnaszoba, mellette pedig a barokk festéssel díszített szoba. A vendégszoba után következett a nagyszalon, padlózatán táblás parkettával, majd pedig két lakószoba. A konyha felett szintén vendégszoba helyezkedett el. Az enyhén kiugró déli sarokrízalitban kettős WC, a sarokban pedig fürdőszoba kapott helyet. A középrizalit emeleti helyisége a cselédszoba szerepét töltötte be.¹¹

A kastélyt 1945-ig a Kovács család lakta, ezt követően az állami gazdaságé lett az épület, majd iskolaként funkcionált.

*

¹⁰ A Pesti téglagyár bélyege a gyöngysoros keretben lévő benyomott KT bélyeg.

¹¹ Dr. Kovács József leszármazottjainak elbeszélése nyomán.

A Buttler-kastély minden kétséget kizáróan egy valódi építészettörténeti érdekesség. Ötvöződik benne az érett barokk, a klasszicizáló késő barokk, vagyis a *copf* stílus, valamint olyan egyedi irányzatokra jellemző díszítő és épületelemek is, melyek együttes alkalmazása a magyar építészettörténetben rendkívül ritka. Ilyen a gótikus irányzat csúcsíves boltívei, illetve a rokokó díszítőelemeinek legfontosabbja, a kagyló.

A Buttler-kastély pótolhatatlan és illusztris értéket képvisel. Egy olyan kor és egy olyan társadalmi réteg hívta életre, melyre egykoron nagy tisztelettel tekintettek.

A fényűzés a vagyon, a rang és a hatalom szimbóluma volt. Sok embernek munkát és otthont adott, és a személyzet tagjai, akik a kastély működtetését biztosították, sajátjuként gondozták helyiségeit.

A szemkápráztató enteriőrök, a csodás szalonok a maguk nyelvén mesélik el a történetüket. Beszélnek az építető családról, a korról, melyben keletkezett, és a jelenről is.

A kastély műemlék, egyedi atmoszférája, építészeti sajátosságai fontos történeti emlékek. Felfedezhető bennük minden, amit csak tudni akarunk az építető családról, avagy arról a korról melyben épültek. Minden egyes díszítőeleme, téglája és kovácsoltvas eleme, kváderköve, vagy tetőzete, de még a szalonok intarziás, stukkós mennyezete és falfestményei is árulkodóak, és elmesélik a maguk történetét az utókornak.

Szakirodalom

Felhasznált források:

Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltára Protocollum In et Extabulationum 1794–1798.

Egri Főegyházmegyei Levéltár. Buttler-Döry Processus vincularius, 4097. 1–2.

Felhasznált irodalom:

Hőgye István: *Girincs község története*. Kiadja: Girincs Község Önkormányzata, Girincs, 1999.

Kiszely Tóth Anett: Gróf Buttler János valóban „különös” házassága. In: *A múltnak kútja blog*, 51. szám.

Rados Jenő: *Magyar építészettörténet*. Budapest, 2013.

Kiszely Tóth Anett: Békés megye két kastélyának építészettörténeti és társadalomtörténeti jelentősége a 19–20. században. In: *Mozaikkockák. Fejezetek a magyar modernitás történetéből*. Szeged, 2022.

Szuromi Rita: *Erdőtelek története*. Erdőtelek, 2015.

Kelényi György: *Kastélyok, kúriák, villák*. Corvin kiadó, 1974.

E számunk szerzői

- Aknav Tibor (1944) Budapest
Ádám Tamás (1954) Budapest
Ambrus József (1966) Lajosmizse
Baán Tibor (1946) Budapest
Bakacsi Ernő (1938) Eger
Balajthy Ferenc (1946) Székesfehérvár
Balogh Ferenc (1974) Noszvaj
Bertha Zoltán (1955) Debrecen
Bérczessy András (1975) Eger
Bistey András (1942) Szolnok
Bozók Ferenc (1973) Budapest
Czilli Aranka (1982) Kovászna
Csatáné Barta Irénke (1941–2023) Eger
Cséby Géza (1947) Keszthely
Csontos Márta (1951) Sándorfalva
Cs. Varga István (1946) Eger
Dargay Lajos (1942–2018) Eger
Deák-Sárosi László (1969) Budapest
Elek György (1958) Szatmárnémeti
Farmosi László (1955) Hatvan
Fecske Csaba (1948) Miskolc
Ferenczfai János (1967) Budapest
Fodor Kiss Júlia (1954) Eger
Fűrész János Eger
Gábor László (1955–2015) Eger
Gál Elemér (1929–2007) Eger
Gergely Gábor (1981) Eger
Hadnagy József (1950) Debrecen
Homa János (1956) Eger
H. Szilasi Ágota (1960) Eger
Jámbor Ildikó (1955) Eger
Juhász Pál (1967) Parádsasvár
Juhos-Kiss János (1959) Budapest
Kaiser László (1953) Budapest
Katona Kálmán (1956) Mezőkövesd
Kelemen Erzsébet (1964) Debrecen
Kiszely Tóth Anett
Kocsis István (1940) Budapest
Konczek József (1942) Pomáz
Kriston-Vizi József (1953) Dombóvár
Lisztóczy László (1941) Eger
Major Mátyás Gábor (1998) Budapest
Már Orsolya, Réty, Kovászna megye
Megyesi Nagy Imre (1967) Ceglédbercel
M. Fehérvári Judit (1962) Debrecen
Mihályi Molnár László (1953) Szepsi
Murawski Magdolna (1950) Eger
Nagy Bence (1998) Eger
Oláh András (1959) Mátészalka
Pásztó András (1943) Kassa
Radnai István (1939) Budapest
Renn Oszkár (1933–2018) Eger
Rumpler György (1969) Budapest
Sándor József, Kompolt
Sipos Anna (1956) Miskolc
Szente B. Levente (1972) Székelykeresztúr
Szilágyi Rudolf (1979) Eger
Szilvás István Eger
Sziráki Márta (1963) Gyöngyös
Szuromi Rita (1971) Eger
Tell Imre (1966)
Tornai Xénia (1968) Budapest
Törő István (1949) Diósd
Török Nándor (1965) Budapest
Vadász János (1951) Budapest
Várdy Endre (Nagy Tamás) (1953) Szolnok
Varga Sinai Gizella (1944) Teherán
Véssey Ede (Dallas)
Wessetzky Dániel (1997) Veszprém
Zentai László (1950) Sopron
Zolcsák Anna Eger
Zsirai László (1956) Budapest